

Moór és Paál Szegeden

CSURKA ISTVÁN KOMÉDIÁJA A KISSZÍNHÁZBAN

Kevés megrázóbb és tragikusabb komédiánk van Csurka darabjánál. A *Döglött aknák* írója a magyar múltból, félmúltból kiválaszt két végletes figurát — íme, néz-zetek: azok az emberek, akiknek Moór és Paál mintegy prototípusuk, nem is olyan régen még egymásnak feszülő történelmi erők képviselői voltak —, s közben nevet, kacag, hogy a könnyei is hullnak. De a jókedvnek valami sötét alapszíne van. Düh-rohamok után tudunk így mosolyogni és nevetni. Kínok, kellemetlenségek, szenvedések után — de mindenképpen *után*. Persze nem kis hiba lenne, ha — a darab aktualitásán vagy aktualizálhatatlanságán merengve — átesnénk a ló másik oldalára és azzal áltatnánk magunkat, hogy az aknákat fölszedtük, s ha maradt is véletlenül egy-kettő, azok már biztosan nem robbannak. Igen, igen, döglött aknákról van szó, de hát tényleg döglött-e mind? Hátha van — és minden bizonnyal van — köztük olyan is, ami csak döglöttnek látszik. A múltból itt maradt Moór és Paál története tehát nem panoptikumi figurák fölélesztése. A reakciós és a volt funkcionárius ellentéte nem lehet a darabot leszűkíteni. Még csak azt sem mondhatjuk, hogy kispolgáriság és dogmatizmus konfrontációját állítja középpontba Csurka. Hiszen Paál (vagy Paálné) ugyanolyan kispolgár, mint Moór, csak éppen ő egy folyamat eredményeként lett azzá, a másik pedig mindig is az volt. Szidja, őli egymást ez a két ember, de csak a mű végén derül ki, hogy ők valójában egy húron pendülnek. Elment mellettük az élet, nagyot fordult a világ, s ezt a megváltozott világot legszívesebben fölrobbantanák. De a döglött aknák, szerencsére, nem robbannak. A veszély azonban nem szűnt meg. „Valódi döglött és nem döglött aknákat is rejt még a föld, a világháború konok szívósággal rejtezik a humusz alatt, ehhez hasonlatosan társadalmi életünk humuszában is ott lappanganak ezek az elszánt — döglöttségükben is elszánt — aknák, s úgyszólván erkölcsi parancs a felelősen gondolkodó ember számára a nevetéssel való ártalmatlanná tételük” — írja Csurka.

De vajon csak nevette-té a Döglött aknák? Akik olvasták is a darabot, azok előtt nem kétséges, légtornászok is megirigyelhetnék azt a mutatványt, ahogy a szerző komikum és tragikomikum között egyensúlyoz. (Köztudomású, hogy a jó komédia hősei — más megközelítéssel — könnyen tragédia-hősökké alakulhatnak át.) Hogy lesz-e Moórnak lángossütő-iparengedélye, az sokadrangú kérdés. Téved, aki az utóbbi idők unalomig ismételt kabarétémáit (kisiparosok, bürokrácia, kórházi viszonyok stb.) véli itt a legfontosabb helyen fölfedezni. A műnek van egy mélyebb rétege, s ebben a gondtalan nevetésre számító olvasót-nézőt meghökkentő írói üzenetben filozófia, valós, olykor fájdalmas történelmi tapasztalatok sokasága szűrődik le. „El van altatva.” — mondja Paálné Moórra bámuló férjének, s nem sokkal később már Paál is így jellemzi helyzetét: „Ez is politikai helyzet: én el vagyok altatva — el vagyok.” Ahogy a történetek torz képe ennek az emberoncsnak az agyában kialakul, az már egyáltalán nem neveltséges, miként a második részben Paál fájdalmas sóhajtásán („Maris meghalt. Ki gondolta volna, hogy én temetem el.”) sem szabad nevetnünk. „Meghalt a feleségem, kirúgtak az állásomból, semmivé és senkivé tettek, kizártak és kitagadtak mindenünnen...” — panaszozza Paál, s az sem véletlen, hogy a szerzői utasítások között gyakran olvashatunk ilyeneket: „Ettől most dermedt csend lesz egy pillanatra.” S e sziporkázóan szellemes darabban nem egy ilyen szívszorító akusztikájú mondat van. A Döglött aknák komédia ugyan, de lehetetlen észre nem vennünk a mű egészében ott bujkáló tragikomikumot.

Paál, aki még az ágyból is kiveri az úri osztályt, fzig-vérig tragikomikus figura. A rugalmas, alkalmazkodó Moórral szemben ő merev, butaságában is hajlíthatatlan. „Fenevad volt. Mit fenevad? Élet-halál ura, de inkább a halálé.” — Így (volt) szeretője, Zsóka, a kacér színésznő. (Zsóka itt csak megemlíti Paállal való megismerkedésének történetét, Csurka regényében — *Moór és Paál*, 1965 — az aratási műsor fejezetnyi terjedelmű novellisztikus betét: korfestő szerepén túl az ötvenes években erejükön felüli feladatokkal tönkre tett emberek tragikus képe.) Paál Károly, az egykori kiskirály tehát perifériára szorult. „Szépen átrendezték ezt a világot. Most maguké a világ” — mondja ifjabb Moórnak. S ezt a világgal való teljes szembenállást jelenti Moór Jenő is. Röhögését, ami a komédia első részében igazi bohózati pillanatok megteremtésére ad lehetőséget, a második részben már az egész társadalom ellen fordítaná: „... ha egészséges lennék, ezt az egész rendszert elsöpörném egy röhögéssel.” Ha Paál „sebzett oroszlán” és „papirtigris”, akkor Moór a „hótt-reakciós”. Ám téved, aki azt hiszi, hogy Csurka klisékben, hús-vér valóságuktól megfosztott figurákban gondolkodik. Az viszont igaz, hogy hősei a régi nagy összezapasoknak árnyékai csupán. A darab végén Moór és Paál kezét ráznak, de nem elhanyagolandó, hogy hol történik meg ez a kézfogás. Az 1971-es budapesti Katona József Színházbeli bemutatón a befejező képben a színhely „elegáns pasaréti villa terasza” volt. (Így is jelent meg a mű a *Rivalda 70—71* című kötetben.) Most az utolsó kép is kórházban játszódik. (Csurka *Amerikai cigaretta* című, nemrég megjelent könyve is ezt tanúsítja.) Talán nem kell bizonygatnunk, hogy az első variációnak más végkicsengése van: a befejezés kevésbé tűnik idegbetegek csatározásának, majd megbékélésének.

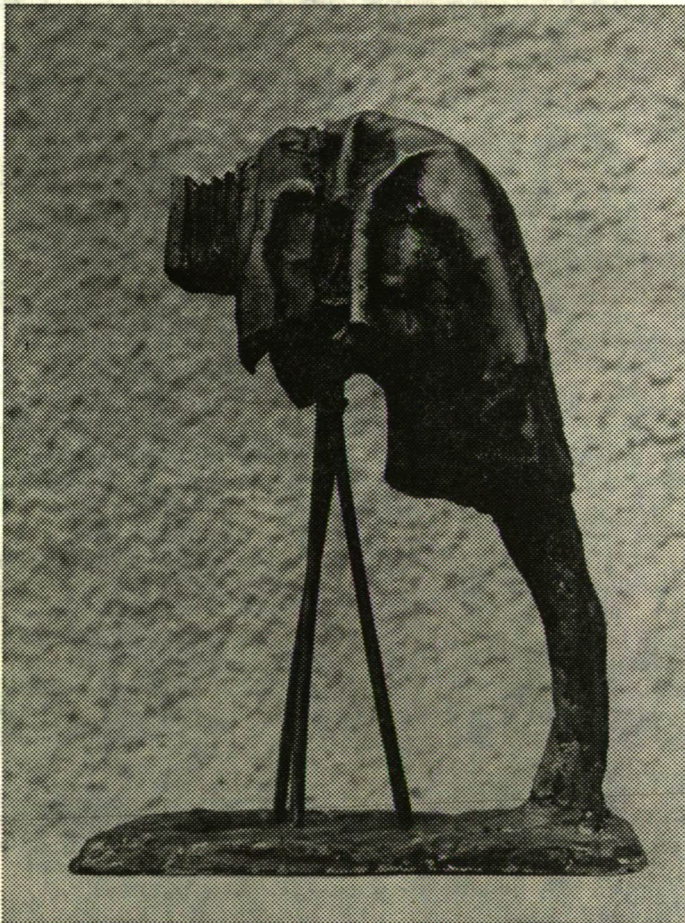
Talán az eddigiekből is kiderült, hogy Csurka műve nem andalít el, fölkaivar inkább. Ebben a nyugtalanító humorban, úgy látszik, megbízott a szegedi előadás rendezője, *Félix László*. Megbízott, de nem végig és nem következetesen érvényesítette az írói szándékkal egyébként harmonizáló elképzelését. Nem ritkán a néző tapsra és nevetésre ingerlésének hagyományos útját választja. Ám az előadás még így is jó! Mert a darabban amúgy tényleg van vidámság, a dialógusok is olyan mulattató szellemi akrobatamatványok, amikkel a magyar színpad nem kénezzet el bennünket túlságosan. Félix nagy erénye a visszafogottság, persze, amikor kell, a bohóckodást is megengedi. Legföljebb a keverék arányán töprenghetünk el: a komorabb színeket olykor semlegesítik az előző percben elhangzott „jópofaságok”.

Moór és Paál figurájával Csurka két színésznek, *Kovács János*nak és *Kátay Endré*nek teremt parádés játéklehetőséget. Azt mondhatjuk, két nagy szerepre épül a komédia, s igazán nem könnyen tudnánk eldönteni, hogy Kovács vagy Kátay brilliózik-e jobban. Ami miatt Kovács János alakítását magasabbra értékeljük, az a hamisítatlan csurkai figura megteremtése. Kovács ugyanis felismerte a mű — korábban már említett — mélyebb rétegét. Olyan ez, mint amikor valaki megtalál a nagy bőröndben egy kisebb bőröndöt, s nem elégszik meg az első zár sikeres kinyitásával. Lázasan keresi azt a bizonyos másik kulcsot, mert nagyon kíváncsi arra, hogy mi van a második útitáskában. Már a kezdés feledhetetlen pillanatokkal ajándékoz meg bennünket. Paál betámogatására gondolunk. A kísérőzene és Paál támolygásának, vetkőzésének groteszk ellentéte telitalálat. Kovács János Paálja beteg, nagyon beteg ember, de még így is feltör belőle időnként a tömény dogmatizmus és erőszakosság. A hülyeségi éber (volt) káder gyilkos karikatúrája mellé azonban Kovács száználmas, sajnálni való emberi vonásokat is fölrajzol. Kátay Endre ezúttal is bizonyítja, hogy — ha nem harsány, ha nem kabaré felé kacsinó — kitűnő színész. Fáradhatatlan komédiázó, félénk és agresszív, szerencsétlen és taszító, ártatlan és ravasz — szinte percnként váltogatja arcát. Ahogy az első részben az ötvenes évek propagandastílusában monológját előadja, ahogy Paál pisztolyát megtalálja, ahogy az utolsó képben idegbetegség és zenilitás ötvözetét kikeveri, az mind-mind Kátay sokoldalúságára példa. A két fiatal, Zsókat és Moór Bélát *Vajda Márta* és *Nagy Zoltán* alakítja. Vajda Márta dekoratív jelenség, pompás ruháit is megcsodálhatjuk. A könnyűvérű színésznőt azonban jórészt külsődleges eszközökkel kelti életre. Nagy Zoltán

nem tudott mit kezdeni a fiatal Moór figurájával. A félszeg építészből csak a félszegséget hangsúlyozza — néha túlságosan is. Pedig jóval sokrétűbb alakról van szó: ha apja a nyereszkedő kispolgár, akkor Béla annak a legújabb kispolgár változatnak a megtestesítője, amelyik dolgozik ugyan, de nem érdekli, hogy milyen világ veszi körül, fejét homokba dugja, élelcélja a pasaréti villa. *Egerváry Klárát* az ijedt kis feleség szerepében láthatjuk, *Szabó Mária* mindig rohanó, mindig ideges ápolónőként jelenik meg.

A Döglött aknák sikerdarab. Szegeden kemény kézzel és jó ösztönnel ragadták meg a Csurka-darab kínálta alkalmat. A siker nem maradt el.

OLASZ SÁNDOR

KLIGL SÁNDOR: FOTOGRAFUS